

CHANEL & CO

COCO
ÉS A BARÁTNŐK
MARIE-DOMINIQUE
LELIÈVRE

EUROPA
KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2015

1922. FEBRUÁR 5., DIVATBEMUTATÓ A CAMBON UTCÁBAN

A nyaralásról visszatérve a nagyherceg bemutatta Gabrielle-t élete egyetlen férfiának: a nővérének, Marie-nak. Ő az erős férfi a családban. Az öccse, a férje, a rokonai függnek a hercegnőtől, aki megélhetést keres magának. Különbözik sem tarthat senki kapcsolatot Dmitrijjel anélkül, hogy ne lenne kapcsolatban a nővérével, aki a kezdetektől uralkodik felette. Az öccse elbeszéléséből a nagyhercegnő már tudja, hogy a szerény sorból származó Chanel kisasszony lovász volt egy versenystállóban, mielőtt Párizsban megnyitotta volna kis üzletét, melyet egy értelmes üzletember barátja finanszírozott, megteremtve számára a stabil alapokat. Chanel kisasszony inkább véletlenül, mintsem elhivatottságból lett divattervező a háború alatt. Bármire is vállalkozott volna, jelentős személyiség lett volna belőle, magyarázza Dmitrij a nővérének. A nagyherceg szemében Chanel nem tervező, nem is varrónő, hanem zseniális üzletasszony.²¹ A házaló lánya nem tanult híres üzleti iskolában, mint Lucien Lelong kollégája, csakis gyakorlati érzéke hajtja, hogy pénzt keressen, rengeteg pénzt. A háború óta Chanel nemcsak az egyik legfelkapottabb divattervező lett, de egyre növekszik is a cége. Végül is ha a „semmiből”, egy cévennes-i faluból jött lányból üzletasszony lehetett,

miért ne boldogulhatna ő, Maria Pavlovna is, aki mindent megkapott? – gondolja magában a nagyhercegnő, ahogy felfelé lépked a Cambon utcában a harmadik emeleti stúdióba vezető lépcsőn.

Mindenben különböznek ők ketten, Maria Pavlovna, Oroszország nagyhercegnője, Pavel nagyherceg lánya, Sándor cár unokája, a korábban a világ egyik legbefolyásosabb uralkodócsaládjának tagja, és az aubazine-i árva. Még külsejükben is: amilyen erős testalkatú, robusztus a nagyhercegnő, olyan kicsi és sovány Chanel. Egy dologban azonban egyeznek: tizenkét évesen mindkettejük gyerekkora darabokra tört. Egyiküket elhagyta az apja. A másik apa táviratban közölte, hogy meg-nősül. Pavel nagyherceget morganatikus házassága Franciaországba száműzte, és megfosztotta a jogtól, hogy maga nevelje gyermekeit. Ez még a forradalom előtt történt, a cár mindenhatósága idején.

Marie benyit a PRIVÁT feliratú ajtón. Egy anyagmintahalom közepén gyűrött arcú nő ül egy alacsony széken, kezében acélollóval.

Lehetetlen megbecsülni, hány éves. Chanelnek nincs kora. Harminc, jelenti ki magában Maria Pavlovna. Mint ő. Nem talált, nyolccal idősebb. Ezt azonban senki nem tudja, Gabrielle meghamisítja a papírjait. Keményen, gögösen felvetett fejjel merül a próbába. Semmi lágyág nincs az arcában. Amikor nevet, ami gyakran előfordul, akkor is kemény marad a szeme. A stúdió egyik sarkában Colette, az író nő jegyzetel. Kristálycseppekkel kivarrt fehér muszlin fekszik Chanel előtt.

– Ne legyen olyan, mint a tejszínhab.

Gyorsan beszél, parancsokat osztogat, morgolódik, miközben kérdésekkel bombázza Marie-t, aki lenyűgözve bámulja vitalitását.

– Hallgatom, de közben hallgatom a ruhát is – mondja Chanel.²²

Gabrielle személyisége olyan lenyűgöző, hogy a híres kalapos, Lewis kitalált egy kalapot kakastollakkal, melyek a fül fölött lengve az ő fiús frizuráját idézik. Chanel forradalmár, dönti el magában a nagyhercegnő, aki szakértője a kérdésnek. Talán nem ő az első, aki a legszelebb közönséget szolgálja ki, és olyan fazont teremt, mely minden ízlést kielégít? Az első, aki demokratizálja az öltözködés művészetét?

A háborúk megváltoztatják a nők megjelenését. Ahogy a francia forradalom felélesztette a görögös fazont, az 1914-es háború forradalmasította a női vonalakat. Letisztult a divat. Az egyenes, lapos vonalak szabaddá teszik a mozgást. A nők fiatalosabbak, karcsúbbak és emancipáltabbak. Kivéve Marie nagyhercegnőt, állapítja meg Gabrielle: ő túlságosan húsos, és a formátlan ruha nagyon öregíti.

Amikor Chanel meghívja a stúdióba, Marie tudja, hogy vissza fog térni. Úgy megy oda, akár a lourdes-i barlangba, a feltámadás reményében. Chanel ereje, képzelete és gyors észjárása kimozdítják apátiájából és a depresszióból, mely világa összeomlása óta kíséri. Egyik délután nagy vitában találja Madame Bataille-jal, a divatház hímzőjével. Chanel hagyományos, színes pulóvereket hozatott a Feröer szigetekről, melyek nagyon divatosak a síelők körében, és selyemblúzokra hímezve akarja átültetni a motívumokat. A hímzett selyemdzsörzé kabátok ugyanolyan divatosak, mint korábban a hímzett, népies blúzok. Fekete bársony- vagy szaténszoknya fölött viselve a kiskabát helyettesítheti a délutáni ruhát.²³ A beszámolók szerint, melyeket a Seeberger testvérek adnak a longchamp-i lóversenyről a *Femina* számára, a hímzések meghódítják a ruhákat és a blézereket. A „Roumaïa”, a kissé rusztikus, vastag krepp a divat, virágokkal és növénymotívumokkal hímezve. Nyáron a strandon még breton motívumokkal díszített, fehér vászonzakók is megjelentek.

Chanel egy piros kínai selyemblúzt vizsgál a hímzőnővel. Zsebre dugott kézzel, mint a géppuskaropogás, sorolja az érveket az ár ellen, akkora lendülettel, hogy Madame Bataille, a kövérkés, fekete ruhába szorított nő végül izzadva leeroskad.

– Még egyszer mondom, Madame Bataille, nem tudok hatszáz frankot fizetni ezért a munkáért.

– Kisasszony, hadd hívjam fel a figyelmét...

– Mire, Madame Bataille? Mondjon egyetlen okot, amiért ezt a nevetségesen magas árat kéri. Ahogy mondtam, én egyet sem látok.

– Igazi kínai selyemmel hímezték ezt a blúzt, kilója...

– Nem érdekel, hogy igazi vagy műselymet használ. Én eladni akarok. Ebben a formájában túl drága a blúz. Vigye le az árat. Ennyi.

Chanel hadarása, megfellebbezhetetlen hangneme meglepi a nagyhercegnőt.

– No de mademoiselle...

– Úgy vélem, kedvesem, mindkettőnknek az az érdekünk, hogy nagy mennyiségben gyártsuk ezeket a blúzokat. Használja az eszét. Engedjen az árból. Nem maga az egyetlen hímző Párizsban. Bárki örömmel dolgozna nekem.

Chanel meglengeti a hímzőnő felé a blúzt, jelezve, hogy a tárgyalásnak vége.

Bárki? A nagyhercegnő gondolkodás nélkül a mély vízbe veti magát.

– Mademoiselle Chanel, ha én 150 frankkal olcsóbban kihímzem ezt a blúzt, nekem adja a megrendelést?

– Az biztos – pördül meg Chanel. – Ezt a blúzt géppel hímezték. Ért hozzá valamelyest?

Chanel tudja, hogy az orosz emigránsok közül többen dolgoznak hímzőgéppel a divatipar számára.

– Nem – ismeri be Maria Pavlovna.

Gabrielle-nek tetszik az őszintesége.

– Szerzek egy gépet, és megtanulom használni.

– Rendben, próbálja meg...

Marie tulajdon merészségétől megrészegülve hagyja el a stúdiót. Hirtelen jött ötlete, akár a pezsgő, a fejébe száll. Igaz, ismeri a hímzőtechnikákat, tanulta őket a stockholmi művészeti iskolában. Ismeri a rajzpapír durva tapintását, a rajzszen csikorgó hangját... a gépi hímzés azonban ismeretlen számára... A nagyhercegnő mégsem fél. Gyerekként fellázadt a gyámja, Ella nénye maximalizmusa ellen. Tizen-nyolc évesen férjhez adták a svéd király fiához, akit azonban faképnél hagyott, és visszatért Oroszországba, ápolónőnek tanult, és egy hadikórházban vállalt munkát. A cári udvar több hölgye is követte azután a példáját. Kontinensszerte azonosultak a nők a világháború hősiek ápolónőivel. Nem csak divat volt ez, inkább vágy, hogy kiszabaduljanak a családi bezártságból, és megismerjék a világot, még ha az a háborús sebesültek világa is. Maria nagyhercegnő öröskeresztes egyenruhás portréja felkerült egy Fabergé-tojásra is, melyet a cári udvar rendelt meg... Hogy mi lett a kincsek sorsa? Londonban egy ékszerész, az Oroszországból elorzott áruk szakértője nagy vagyont szerzett az értékesítésükkel.²⁴

A felderült Marie először Singerhez megy, ahol nem gyártanak ilyen gépeket, majd két napig bújja a telefonkönyvet, mielőtt rátalál egy Grenelle utcai címre, ahol egy forgalmazó Cornely gépeket importál.²⁵ A nagyhercegnő amerikai módra akar dolgozni, tudni szeretné, mit is csinálnak konkrétan a dolgozói, ezért maga is tanulni kezd. Így tesznek a tengerentúli *self-made-man*-ek is: az alapoknál kezdik.

Őfelsége álnéven áll be tanoncnak a gyárba. Egy régi ruhát és egy új blúzt vesz fel az alkalomra, és leveszi utolsó ékszerait. Egy nagyhercegnő a proletárok között, egy Romanov, aki munkásnő, Lenin belepírulhat!

A művezető, egy nagydarab, szőke nő, piszkos köpenyben, minden kedvesség nélkül méri végig, miközben a húsz munkásnő abbahagyja a munkát, készen rá, hogy megleckéztesse az újoncot. Néhány mogorva utasítás után Maria Pavlovna leül a jövőjét jelentő gép elé. Nem könnyű követni a rajzot a kis horoggal, mely a hímzőgépen a tűt helyettesíti. Mint a vezetésnél, itt is több mindenre kell figyelni egyszerre. A horog mozgatásához jobb kézzel el kell fordítani egy kart az asztal alatt, miközben a bal kéz a helyén tartja az anyagot. Az ablaktalan műhelyben meleg olaj és izzadság szaga terjeng. Marie lábával mozgatja a pedált, túlságosan gyenge a motor. A felkészülés után végre dolgozhat fonállal és anyaggal is. A művezető nem hajlandó odamenni, hogy megnézze a munkáját. Minden próbálkozásnál ki kell vennie a mintát a gépből, el kell vágnia a fonalat, fel kell állnia, és oda kell vinnie az asszonyhoz, aki előtt le kell hajolnia.

Este Marie a dicsőség vágyképeivel vigasztalódik: záporoznak a megrendelések, ő pedig terjedelmes levelet diktál, vagy épp telefonál egy tágas irodában, miközben a műhelyében serénykednek a hímzőnők, az ő köreiből kikerült asszonyok, akiket megment a nélkülözéstől.

Egy hónapnyi tanulás után Marie kiszállíttatja a gépet a szalonjába, és felállítja két fotel és a fényképei között. Kihívón ragyog a Cornely nikkelfénye. A nagyhercegnő elgyengül, ahogy visszagondol eddigi életére. Új fényben tűnik fel előtte a múlt, a szívét betöltő hatalmas kontinens. Ha túl erősek a kötelékek, elveszíti az életerejét. Képtelen lesz előrelépni, és kicsúszik a kezéből a jövő.

Marie nagyhercegnő bátor asszony. Ott lebeg előtte a Chanel megtestesítette önállóság, függetlenség, mely inspirálóan hat rá. Csak rajta múlik, hogy neki is sikerül-e. A vörös cárok építhetnek piramisokat a csontokból, dőzölhetnek a palotáikban, ő, Marie akkor is megmenti a hazája kultúráját, az életmódot, az ízlést, a hagyományt. A Cornely az orosz költészet hímzőgépe lesz. Ettől kezdve Marie, ahányszor csak belép a szalonba, érzi, hogy tele van erővel. A gép barátságos üzeneteket küld felé.

Három hónappal később Marie elviszi első darabjait a Cambon utcába. A François Ier utcai palota hátuljában berendezte a műhelyét, és három munkásnővel dolgozik, akik ugyanazt a képzést kapták, mint ő. Megszületett a Kitmir cég, mely a perzsa mitológiából ismeretes kutyáról kapta a nevét. Marie órákat tölt Chanellel, aki el-

magyarázza neki, mire van szüksége. Szoros együttműködésben dolgoznak. A hímzémintákat először papíron mutatják be a Cambon utcában, csak azután kerülnek a szövetekre. Az utolsó szakasz a legveszélyesebb: átvezetni a rajzot, és ráhímezni a varrodában kiszabott anyagdarabokra. Gabrielle megkéri a nagyhercegnőt, hogy mutassa meg Oroszországból elhozott, értékes ruháit. Marie-nak menekülésében sikerült megmentenie a menyasszonyi ruháját, melyet más értékes szövetekkel együtt egy párnába varrtak, azon aludt az utazás alatt. A pompájáról híres orosz udvar háromszáz éves öltözködési szabályoknak engedelmesskedett. Az esküvőjére egy nagyhercegnőnek ezüstszővésű ruhát kellett öltenie. A kolostorokban kiképzett, hihetetlenül tehetséges hímzőnők arany- és ezüstszálakkal hímeztek tele az értékes, gyakran drágakövekkel kivarrt anyagokat. Egy udvari ruha elkészítése néha hat-nyolc hónapba is beletelt. Coco inspirációt merít ebből a pompából, hogy még tökéletesebbé tegye műhelyét. Készül a kollekciója, melyet szokása szerint február 5-én mutat be.

Chanel a kandalló lobogó tüze előtt ül egy puffon. Kényelmes öltözéket, sötét szoknyát és könyékig feltűrt kardigánt visel. Mindig ugyanaz az egyszerű egyenruha, mely éles kontrasztot alkot a kifinomult modellel, melyet éppen létrehoz. Még este, a drága bunda alatt is olyan ruha van rajta, mely Marie szemében sokkal inkább rongyra, mint márkás luxusholmira hajaz. Amikor nevelőanyját, a végtelenül elegáns Palej hercegnőt kísérte Poiret-hez vagy Worthhoz, sosem látott egyetlen ennyire egyszerűen öltözött divattervezőt sem.²⁶

Chanel mindig ugyanazzal a segéddel, egy ősz kontyos hölgyvel dolgozik, aki hol engedelmes, mint egy rabszolga, hol makacskodó, akár egy gyerek.²⁷ A hatalom nem újdonság a cár unokahúga számára, látta, hogyan gyakorolják az előkelőségek, akiknek születése és rangja alapozta meg erejét. Sosem találkozott azonban még olyan, a köznép-ből kikerült nővel, akinek határozottsága, magabiztossága „a semmiből jött”.²⁸ Mademoiselle Chanelnek szólítják, mint a francia királyi családban: Madame Victoire, Madame Adélaïde. Chanel soha nem rajzolja le a ruháit, a manökeneken, sokszor hirtelen jött ötleteit követve alkotja meg a műveit.

– Jöjjön közelebb, kicsikém!

A lány órák óta mereven áll, egy egyszerű blúzzal vagy épp a vállára vetett szövetdarabbal.

– Jó napot, mademoiselle!

Odalép Chanelhez, aki szálfegyenesen ül a puffon, ölében készenlétben álló olló, akárcsak egy katona kivont kardja.

– Jó napot, Jeanne!

Ez az egyetlen pillanat, amikor a divattervező a modell arcára néz. Ezután már csak az alakjára összpontosít, gondolkodik, feláll, hátrál. Az élő modellen, saját kezűleg dolgozik. Iskolásan rövidre vágott körmű ujjával, tenyere, kézfeje határozott mozdulatával gyúri, csípi, formázza, tépi, tűzi, alakítja a ruhát, egyenesen a testen, miközben megállás nélkül mormol.

– Utálom az apró izéket.²⁹

Valóságos harc folyik közte és a ruha között.

– Vegye szűkebbre, innen kezdve, így jobban karcsúsít. Ne, ne ennyire, ez már túl szoros...

Az asszisztensei némák, akár a fal mellett sorakozó dzsörzé-, selem- és szaténvégek, melyek elfojtják a hangokat, és szinte elébe mennek az utasításainak: felé nyújtják a tűket, a krétát, az ollót.

– Nem tudom elégszer mondani...

A szomorú vonalú száj ezredszer is elismétli az örök mondatokat. Chanel halkán beszél, lankadó türelemmel.

Vajon mi a sikere titka? Igaz, szélsőségesen egyszerűek a vonalai, no de ez másokra is igaz: Worth vagy Captain Molyneux a minimalizmus virtuózai. A dzsörzé? Azt nem Chanel találta fel, már jóval előtte is használták. Nem ő az egyetlen, aki olcsó alapanyagokat dolgoz fel. Jean Patou egy ukránnal, Sonia Delaunay-val nyomatja meg őket. Akkor hol a titok? Talán a kényelem. Vagy a ruhák androgün jellege. Igaz, a fiús, a mellet és a derekat eltörlő stílus mindenütt uralkodó lett. A cár jachtján tett utazáson Maria Pavlovna is aranygombos zakót és sapkát viselt, mint a matrózok, kihangsúlyozva férfias alkatát. Vagy talán azért annyira népszerűek a Cambon utca modelljei, mert egyszerű elkészíteni őket?

Gabrielle arca szinte szögletesre változik az összpontosítástól. Letérdel, akár egy imádkozó apáca, felfedve tarkóját, melyet „burjánzó növényként” ural fekete haja – írja róla Colette novemberi beszámolójában.

– Ezt vegyék le innen! Látni akarom a csuklót, a nyakat.

Ez Chanel titka. Megmutatja a testet. A nő meztelennek tűnik a ruha alatt. A segéd odanyújtja a gombostűket, Chanel mogorván mutatja felé a hátát. Mintha egymaga lenne a világban, szab, tűz, majd

hátraveti a fejét, hogy megnézze az összhatást. Eggyé olvad az ollóval. A csattogó hang végigkíséri mozdulatait. Határozott utasításokat osztogat. Chanel munka közben a legszebb, mondják róla.³⁰ Mint a forradalom hősnője vagy de Berry hercegnő, az olló hegyével kicsipkedi a fércöltéseket.

Ötkor kávéskanna és -csészék érkeznek az egyetlen kis asztalkára. Barna kenyérből készült sonkás szendvicsek kísérik. Chanel félbehagyja a munkát, leteszi a fegyvereit, kinyújtózik. Hol csak szünetet tart, hol kijelenti, hogy vége a napnak, és hazaküldi a manökenjeit. A ségédei és Marie megosztóznak vele az uzsonnán.

– Chanel olyan, mint egy fekete bika – mondja Colette.

Az alkalmazottai „Mademoiselle”-nek nevezik, Párizs-szerte pedig egyszerűen csak „Chanel”-nek.³¹

Gabrielle fáradhatatlan, mindenféléről beszél, határozott véleményt alkot, tévedhetetlen igazságokat hangoztat, ha valakit a keze közé kaparintott. Senki nem tiltakozik vagy ellenkezik. Mint Henri Poincaré, a fizikus, Chanel is mindig készen áll rá, hogy elpártoljon egy tételtől, ha még igazabbat talál nála. „Nem annyira azt adja elő, ami tetszik neki, inkább azt, ami nem.”³² Mint Alexandra cárné Raszputyin befolyása alatt, Marie mindennel egyetért, amit csak Gabrielle mond. Csak akkor tér újra magához, amikor kikerül zsarnoki bőbeszédűsége hatása alól.

A François Ier utcában, a Kitmir cégnél lassan formát öltenek a prototípusok. Blúzok, tunikák, blézerek. Marie és a nevelőanyja személyesen veszik kézbe a legfinomabb modelleket. Egy világosszürke tunika, melyet a saját színéhez hasonló árnyalatokkal és egy kevés pirosas hatással kell kihímezni, különösen nehéznek bizonyul. Később, amikor Marie a Ritzben ebédelve látja, hogy a szomszédos asztalnál egy hölgy éppen ezt viseli, alig tudja megállni, hogy meg ne simogassa a hímzést. Végre kiszállítják a darabokat a Cambon utcába, ahol szinte tapintható a feszültség.

A bemutató közeledtével Chanel egyre idegesebb lesz. Nem is pihen, csak iszik egy kávét, és dolgozik éjszakáig. Szívét-lelkét beleadja a munkába. Az utolsó napok lázában alkotja meg legtökéletesebb modelljeit. A legutolsó pillanatig is úgy tűnik, nem készülnek el, mégis minden szezonban elkészül minden. Amíg Chanelnek van hozzá ereje, hogy évente kétszer újragondolja a nőt, be fogja népesíteni a földet az alkotásaival, jegyzi meg Bibesco hercegnő.

Napról napra nő a befolyása. Úttörő divattervezőből elismert szakember lesz. Uralkodik, meghatározza a divatot, megkerülhetlenné válik. Mindig új ötletekkel áll elő, melyeket azonnal másolni kezdenek. Az orosz rubáskák, a hímzések, a prémek... „Mást, máshogyan” – mintha ez lenne az alapelve.³³ Egyedulalma egészen Amerikáig terjed, ahol rajonganak a munkájáért... melyet olyan könnyű lemásolni. Hattie Carnegie, az amerikai konfekció főpapnője csakis őt követi. Chanel most már megköveteli, hogy a divatlapokban egész oldalas képek jelenjenek meg a modelljeiről. Edna Chase, aki 1895 óta a *Vogue* főszerkesztője, ebből arra a következtetésre jut, hogy Gabrielle elit kereskedő.³⁴ Marie hízelgőnek érzi, hogy vele dolgozhat.

A nagy nap előtti este Chanel magánbemutatót tart a földszinti szalonban. Marie nagyhercegnő tanúja lehet az előadásnak, ahol a manökenek a színésznők, a ruhák pedig a szerepek. A manöken, a ruha és a kiegészítők alkímiájától függ a kollekció sikere. Az eladók és varrólányok némán, a falhoz lapulva figyelik az előadást. Emelkedett a hangulat. A nagy komolyság láttán Marie alig tudja elfojtani a nevetést. Micsoda sznobok ezek az eladónők! Ella, a nevelőanyja próbái alatt mindenki nevetett, és kifejthette a véleményét. A Téli Palotában megtartott 1903-as álarcosbálra Ella XVI. századi orosz hercegnőnek öltözött, brokátruháját az alsó szegélyéig drágakövek díszítették. Párizsban el sem tudnának képzelni akkora pompát, és mégis, a palotában vidámabb, könnyedebb volt a hangulat. A Cambon utcában kimérség uralkodott.

Marie-t lassan mégis magával ragadja a hangulat, hisz a látvány, ahogy a manöken átalakul, olyan káprázatos, akár egy bűvészműtánc. Egy szőke, sápadt, egyszerű szláv lány jön be – Marie ismerte az édesanyját –, orosz rubáskába öltözve. Chanel nyakláncal, üvegrosszal, karkötővel teszi ellenállhatatlanná. Megteremti a bizsuk divatját. A kiegészítő soha nem felesleges, mindig kiemeli a ruhát. Kihangsúlyozza az alakot, különös ízt kölcsönöz azáltal, hogy megtöri, meglepi, átformálja a vonalakat. Chanelnek kitűnő érzéke van a kiegészítőkhöz. Kipróbál valamit, aztán hátralép, hogy felmérje az arányokat. Kalapot kér, kis fekete sapkát nyom a mozdulatlan fejre, oldalra húzza, félig eltakarva a jobb szemet. A jelentéktelen lányból látványos modell lett. Chanel nem öltözteti, hanem megteremti a nőt. Azután eljártssza, milyen mozdulatokat vár

a manökentől. Kéri, hogy zsebre tett kézzel sétáljon. A gyengéd szőke a végzet asszonyává változik. Végtelenül megindító a szépségnek ez az illanó pillanata.

1922. február 5-én tolonganak a vendégek a Cambon utcában, hogy részt vehessenek a bemutatón. A kártyával rendelkező külföldi vásárlók elsőbbséget élveznek, de a párizsi nők megpróbálják megelőzni őket, hisz a megrendeléseket a leadás sorrendjében teljesítik. Marie nagyhercegnő felsiet a stúdióba, és megáll a lépcső tetején, ahonnan belátja a szalont. Négyszáz modell fog felvonulni. Marie meglátja az első általa hímzett ruhát. A könnyeivel küszködik. A szőke lány elismerő moraj kíséretében vonul fel. Chanel rögtön érzi, mekkora érdeklődést keltenek a díszítések, és halkán gratulál a hercegnőnek. A bemutató végén Marie a vendégek közé vegyül. Az eladónők, karjukon mintákkal, felveszik a rendeléseket.

– Mindenfelől azt hallom, hogy hímzést kérnek!³⁵

Lelkesen dicsérik a mintákat és a gépi hímzés újdonságát. Marie sokáig marad aznap este, izgatottan értékeli a sikert Gabrielle-lel a stúdióban, ahol a földre hullott cérnák különös rajzolatokat alkotnak. Hazafelé a taxiban kitör belőle a sírás. Túl szép, hogy igaz legyen.

– Ugyan, kis hölgy – fordul hátra a sofőr –, minden rendbe jön egyszer az életben!

Maria Pavlovna nagyhercegnő Gabrielle Chanel egyik első tanítványa, a XX. századi nők Napóleónja. Csodálja Chanelt, és nem csak a divattervezőt. Csodálja az embert, aki a modern nőt testesíti meg a szemében. Chanel új, független és hódító nőalakot teremt. Marie elsjátítja a használati utasítást. Modernnek kell lennie, hisz a múlt elveszett. Nem szolgáltatathat többé témát a többieknek a szenvedésével.

Első lépésként a divattervező megtanítja, hogyan jelenjen meg. Marie két éve csak feketét visel, elvesztette érdeklődését az elegancia iránt. Chanel szokásos őszinteségével rámutat, milyen veszélyes ez a hanyagság.

– Nagy hiba úgy festenie, mint egy menekült. Ne gondolja, hogy rokonszenvet ébreszt vele, éppen ellenkezőleg, menekülni fognak magától. Ha üzletasszony akar lenni, az az első, hogy magabiztosságot sugározzon, ezt ne felejtse el.

Szánalmat ébresztene? Ez borzalom! Marie erre nem is gondolt... Az élet megedzette amúgy is erős jellemét, valójában azonban félnék

fiatal nő. Mint minden Romanovot, őt is a pompára nevelték, semmi nem készítette fel a modern világra. Régen, amikor meglátogatta Franciaországban az apját, Pavel nagyherceget, és elmentek a Daru utcai orosz templomba, külön kápolnában hallgatták végig a vasárnapi misét. Maria nagyhercegnő semmit sem tud az egyszerű halandók közötti kapcsolatokról, melyeknek a fő titka pedig éppen a megjelenés. A ruha átformálja az énképünket. Irányítja a mozdulatainkat. Befolyásolja, hogyan látnak mások, és milyen ítéletet alkotnak rólunk. Chanel lépésről lépésre megtanítja öltözködni és finoman sminkelni, amit nem csinált még sosem. Még egy svéd masszörzt is küld hozzá, hogy segítsen neki lefogyni.

– Észrevette, hogy máris néhány évvel fiatalabbnak néz ki? Úgy festett, mint aki már elmúlt negyven!

Chanel végül természetesen a haját is levágja.

– Nem bírom nézni ezt a kalácsot!

Marie-nak tiltakozni sincs ideje, máris lebontja a kontyot, ollót ragad, és megkurtítja a zuhatagot. Mindketten döbbenet nézik az eredményt. Hetekbe telik, míg Maria Pavlovna újra emberi külsőt ölt, de megtartja rövid haját.

A divatbemutató eufóriája után termelni kell: az amerikai piac háromszáz darabot rendelt az egyik blúzból. Hogyan teljesítse? A Kitmir műhely ehhez nem elég. Marie felvette tizenöt honfitársát, de egyikük sem igazi munkásnő. Chanelnek egyetlen elvárása van: határidőre szállítani kell. Marie nem tudja teljesíteni. Gabrielle a szemére veti, hogy amatőr, hogy nem megfelelően irányítja a munkát, hogy csak menekült arisztokratákkal dolgozik. Ő irtózik a jótékonyságtól.

– Szakemberekre kell bízni a munkát – mondja.

A Marie-ban szunnyadó keleties lélek fellázad. Ő nem csak a pénzért él. Talán nem nemesebb az ő nagylelkűsége a honfitársai iránt, mint az üzletasszony hideg számítása? Igaz, a műhelyt egy balti báró irányítja.³⁶ És hogyan tagadhatta volna meg a segítségét Medem bárónőtól és a lányától, akik kiéhezve érkeztek Konstantinápolyból? Rájuk bízta a kis táskák gyöngy- és flitterdíszítését. Alkalmazta az orosz színésznőket, Lydia Kopnyajevát és Vera Sudejkinát, Sztravinszkij későbbi feleségét is. A késés miatt Gabrielle kénytelen Pierre Hurelhez fordulni a Fritel & Hurelnél, a luxusanyagok gyártójánál. A francia műhelyeknek köszönhetik, hogy teljesítik az amerikai megrendelést, és tartják a határidőt.

Szakmai szempontból Marie és Coco együttműködése hamarosan meghozza a gyümölcsét. A beszámolók lelkesen írnak az anyagok finomságáról. A sznobok sznobja, Adolf de Meyer báró el van ragadtatva: „Chanel legfigyelemreméltóbb ruhái az egyszerű ingruhák, melyek a finom hímzéseknek köszönhetik valószínűtlen gazdagságukat: lenyűgözően kifinomult kövek díszítik őket. Egy fehér kreppruha, mely olyan egyszerű vonalú, akár egy római tunika, gazdag gyémánt- és ónixdíszítést kapott” – írja a *Harper's Bazaar*-ban.

A Chanel márka a pazar egyszerűség szinonimája lesz. A Marie nagyhercegnővel való együttműködés hatalmas presztízst kölcsönöz a cégnek. Az elkövetkező tíz évben a divatház fogja diktálni a tendenciákat a kifinomultságáról és aprólékos kidolgozásáról híres kollekcióival. „Az elegancia lényege – mondja Chanel –, hogy valami ugyanolyan szép legyen a fonákján, mint a színén.”³⁷

1923-ban a Kitmir cég társul a Fritel & Hurelrel, és beköltözik a Montaigne utca 7. szám alatti palotába. Van bemutatóterem, iroda, és műhelyek, melyekben ötven hímzőnő serénykedik. Néhány orosz elhagyja a céget, helyükre Hurelnél tanult franciák érkeznek. Marie végre elfoglalja álmai irodáját: mahagóniasztal, márványkandalló, csörgő telefon. Élysesés 44 76. A Kitmir minden szezonban új mintákkal áll elő. Keleti szőnyegek, kopt padlóminták, Tutanhamon sírja, melynek felfedezése valóságos Egyiptom-mániát indított el Párizsban, bármi inspirálhatja Marie-t. A Kitmir arannyal és ezüsttel díszített párnákat, takarókat kínál, valamint rafiával hímzett kalapokat és táskákat.³⁸ A hímzésekbe strasszokat és gyöngyöket illesztenek, és csak nagyon finom anyagokkal, köztük tüllel dolgoznak. A tarka, gyapjúsállal hímzett virágokkal díszített sálak és a színes hímzéssel ellátott kis zakók hatalmas sikert aratnak.

Marie divatba jön. Megjelenik a fényképe a *Vogue*-ban. Profilból ábrázolják, Chanel-frizurával, egyszerű gyöngysorral.

CÁRI ÓFELSÉGE

MÁRIA NAGYHERCEGNŐ

Marie nagyhercegnő, Dmitrij nagyherceg nővére és Pavel nagyherceg lánya házassága révén svéd királyi felség. Nem sokkal az orosz forradalom után költözött Franciaországba. Csodálatos intelligen-

ciája és szervezőtehetsége érvényre juttatására hímzőműhelyt alapított, mely szép eredményeket hozott. Napja nagy részét maga is a műhelyben tölti, az értelmes és folyamatos munka követendő példáját nyújtva dolgozóinak.

Társasági eseményeket szerveznek köré. Ganay márkinő Alma-palotájában magánvetítést rendez a cári revü utolsó előadásáról Carszkoje Szelóban. Aki csak számít, ott tolong, hogy lássa Marie nagyhercegnőt, a nevelőanyját, Palej hercegnőt és a féltestvéreit az apjuk, Pavel nagyherceg utolsó hivatalos szereplésén.³⁹ A zenezalonban vásznat feszítenek ki. Ragyogó egyenruhák, lengő zászlók, nyerítő lovak... és a családtagok, akiket egymás után felismerni a képen. Pavel magas alakja tűnik fel elsőként. Micsoda bánat! A sötétben a négy nő megfogja egymás kezét. Magukra maradva majd szabad folyást engednek könyveiknek, de megtanultak uralkodni fájdalmukon. Sokéves száműzés után Pavel nagyherceg visszatért a hazájába. Ha még vár néhány évet, biztonságban lenne boulogne-i palotájában. A vetítés után állni kell az ismeretlenek együttérzését, akik nem érthetik meg őket. André de Fouquières, a *Comoedia* újságírója jegyzetel, mintha csak színházban lenne.

A Kitmir azonban nem nyereséges. Magasak az előállítási költségek, a bevételeken pedig osztozni kell az Hurel céggel. Chanel hiába adja kölcsön a könyvelőjét, a nagyhercegnő nem üzletasszony. Úgy vágott bele a munkába, hogy nem készített költségvetést, a divattervezővel kialakult árai nem fedezik a költségeket. Marie kénytelen újra és újra pénzt folyósítani a cégnek. A veszteségek fedezésére megváltik utolsó ékszereitől, holott azért kezdett dolgozni, hogy megtarthassa őket.

A nagyhercegnőnek mesés gyűjteménye van: örökölte édesanyja, Alekszandra Georgijevna, és Ella nagynénje ékszereit. Svéd házassága tovább növelte kincseit, többek között egy kilencszáz – több mint ötkarátos – gyémántból készült tiarával és három, mogyoró nagyságú igazgyönggyel, melyeket egy különleges ékszerésztől rendeltek.

Már csak a gyöngyök vannak meg, és egy pazar smaragd nyaklánc, a nagy svéd ékszerész, Bolin munkája.⁴⁰ A láncot Ella nagynénjétől kapta, amikor hozzáment V. Gusztáv fiához. Olyan csodálatos darab, hogy Mária román királyné kölcsönkérte a szülei koronázására. Ha a nagyhercegnő üzletasszony lenne, egy vagyonért adná el valamelyik

híres ékszerésznek. Az ékszereinek azonban a családban kell maradnia. Így a láncot I. Sándor jugoszláv király veszi meg a feleségének. Később a fia, II. Péter király a Van Cleef és Arpels-háznak adja majd el.

Marie naivan a férjére, Putyjatyin hercegre bízta a tranzakciót... majd a pénz befektetését. A férfi nem ért a pénzügyekhez: zavaros holland befektetésein elúszik a teljes összeg. Szergej Putyjatyin és Marie házassága nem állja ki az új élet próbáját. Elválnak.⁴¹

Marie aranyáron vásárolta meg a szabadságát. Élete szenvedélyével, Dmitrij öccsével beköltözik egy kis, bolhapiaci bútorokkal berendezett boulogne-i házba.⁴² Hiába csinál bármit, visszatér a múltjához: a kis ház éppen szemközt áll apja egykori otthonával, az avenue Victor-Hugo 2.-vel.⁴³ A mostohaanyja elismert szalont vitt itt: tizenhat cselédjük volt, köztük egy cukrász, aki mindennap muffint süített az ötórás teához. A falakat Chardin, Boucher, Greuze, Hubert Robert és Van Dyck képei díszítették, a csembaló egykor Marie Antoinette-é volt. Nem sokkal a forradalom kitörése előtt mindent hazaküldtek Oroszországba.

Boulogne-ban Marie foglalja el az első emeletet, az öccse a másodikat. Dmitrijt órákra ágyhoz szögezik depressziós rohamai. Korábban egy ideig Chanel villájában, a Bel Respiróban élt a Sztravinszkij család társaságában.

Gabrielle-lel folytatott viszonya csendben halt el: egy rendőrségi jelentés szerint 1924-ben. Chanel miatta került először a kémelhárítás látókörébe. 1923. június 23-án a belügyminiszter gyanús tevékenységet jelzett a Zürichből érkező mademoiselle „Tchannen” részéről, akinek „egy orosz herceg volt a kísérete, aki állítólag igényt tart a cári trónra”. Tchannen? A Chanel elferdítése? „Meglehetősen szépséggel bíró, egykori félvilági nő, időszakosan több amerikaival is kapcsolatba került, akik felváltva fedezték a kiadásait.” A megjegyzéseket egy rendőrtiszt kitörölte. Az aktát titkosították. Minden csak hozzávetőleges: a Chanelt Tchannen-re módosítják, angol szeretőjét amerikaiként említik. Ami az egykori „félvilági nőt” illeti, ez a jelző örökre rajta ragad, bármennyire sikeres is. A rendőrség most már rajta tartja a szemét, különösen mivel egyik nagyherceget egy másikra cserélte. Ez alkalommal egy gazdagra, hisz Westminster hercege Anglia leggazdagabb embere.

Dmitrij egy másik nővel, Chanel manökenjével, Nellie Bobrinskyval vigasztalódik a szakítás után. Mint a többi férfi, akitől hirtelen megvonják Gabrielle energiáját, ő is hajtóerő nélkül marad, és újra de-

presszióba süllyed. „Az orosz kolónia körében az a hír járja, hogy a nagy divattervezőnek az a szándéka, hogy elveteti magát a herceggel – írta Stéphanie Dolgorukij hercegnő. – A nagyherceget bizonyára ősei szellemei kísértik éjszakánként, és a fülébe súgják: ne felejtse el, hogy karddal vívjuk ki helyünket a világban, nem pedig ollóval.” Vajon Gabrielle tényleg hozzá akart menni? Marie társat keres az öccsének. Kijelenti, hogy egyedül a házasság tudja megmenteni a mélabútól, és bemutat neki egy amerikai milliárdosnőt, Audrey Emereyt. Dmitrij hajlandó feleségül venni. Mostanra kezelhetetlenek lettek az adósságai.

Az ortodox esküvő napján Biarritzban a fiatal amerikai hölgy azt a finom csipkefátylat viseli, melyet Marie és az édesanyjuk is viselt az esküvőjén. A cseresznye alakú fülbevalók Moszkvában maradtak, elrejtve valahol a Kreml mélyén. Az orosz nemesség személyes ékszereit magával vitte a száműzetésbe, a Nagy Péter felhalmozta cári kincsek azonban nem hagyták el a földet, melyhez tartoznak. Azt beszélnek, a bolsevikok megkaparintották az értékeket, és pénzzé teszik őket, hogy a forradalmat finanszírozzák.⁴⁴

1924-ben Marie aranyérmét nyer az iparművészeti vásáron. A Kitmir cég ezzel a csúcsra ér. Chanellel megromlik a kapcsolata. Marie-t aggasztja, hogy egyetlen megrendelőtől függ, ezért más divatházak felé nyit.

– Nem lojális – jelenti ki Chanel tömören.

Nem engedi be többé Marie-t a Cambon utcai stúdióba, nehogy a hercegnő kilesse a terveit a konkurencia számára. A *Vogue* megjegyzi,⁴⁵ hogy kisebb teret kapnak nála a hímzések, mint korábban, bár a modelljei között vannak még pazarul díszített darabok, például egy vastag, sötétzöld kreppkabát, melyet teljes egészében aranyhímzés borít, szegélyein aranypaszománnyal.

Dmitrij Pavlovics és Marie-n keresztül Gabrielle Chanel megismerte a pompát. Bevezették a luxus, a legnagyobb luxus tökéletességébe. A Romanovok voltak egész Európa legpazarabb hercegei, ragyogásuk elvarázsolja Gabrielle-t, aki szeret álmodozni. Sarah Bernhardt színpadi ékszereinek készítőjével, a Gripoix céggel lemásoltatja Dmitrij nagyherceg ékszereit és katonai kitüntetéseit. Értékes, fehér zománc Szent György-keresztje üvegmasszából, hamis gyöngyökkel elkészítve divatos kiegészítő lesz.⁴⁶

A Kitmir tönkremegy. 1928-ban Marie eladja a Fritel & Hurelnek. „Elégtelen fegyverzettel képtelenség volt fenntartani az elszigetelt el-

lenállást a teljesen új világgal szemben”⁴⁷ – írja Marie. Nem ez azonban az egyetlen ok. Marie nem olyan, mint Gabrielle, nem szélsőségesen individualista, akit egyetlen ambíció hajt. Hiányzik belőle a vaskéz, a szerencse, a megveszekedett karriervágy. Mint más oroszok, Marie is menekült. Traumatikus időket élt át. Békére vágyik.

1929 szeptemberében újra úgy érzi, menekülnie kell. Szobalány nélkül, könnyű csomaggal, egy balaljkával és háromszáz dollárral a zsebében New Yorkba repül. Kiadja az emlékiratait *Egy hercegnő nevelése* címmel, majd a folytatást, az *Egy hercegnő száműzetésben-t.* Mindkettő bestseller lesz, és több nyelvre is lefordítják. Keserű felhanggal idézi fel bennük a Chanel mellett töltött éveket. Becsapva érzi magát. Az a francia nő kihasználta. Ellopta a fegyvereit. Magáévá tette a kultúráját és az ízlését, de csakis ő gazdagodott általuk. Az orosz pompa Chanel karmai közé hullott. Marie és a hímzőnői képezték ki a Fritel & Hurel csapatát, mely most már nélküle működik. Chanel alulfizette, és ezzel csődbe taszította. Azután megkaparintotta a munkája gyümölcsét.

Amikor találkoztak, Chanel már elismert tervező volt, a ruhamodelljeiben azonban még nem volt meg ez az előkelőség. A Kitmir tette lehetővé számára, hogy hihetetlenül gazdag ruhákat kínáljon a vevőinek.

Marie egy darabig utánozni próbálja, parfümöt gyárt, a divat világában dolgozik, fényképész lesz. Ám arisztokrata, vagyis szakma nélküli marad. Nem igazán érdekli a saját sorsa.

Marie jó hozamú emberi gépezetnek tekinti Cocót, Dmitrij azonban élete végéig ragaszkodik hozzá, és mindig gyengédséggel beszél róla. Amerikai házassága nem tart sokáig. Amikor 1942-ben meghal egy davosi szanatóriumban, Marie elveszíti azt, aki a legértékesebb volt számára. Újra menekül, ezúttal Argentínába, ahol akvarellek festéséből tartja fenn magát. 1947-ben a fia, Lennart Bernadotte egy üzleti útja során meglátogatja. Alig ismerik egymást. Lennart magányosan, pénztelenül találja Buenos Airesben. Magához veszi a Mainau szigeten, a Constance-tónál. Marie nem engedi, hogy anyának szólítsa, és utálja az unokáit. Mainau-ban temetik el, szeretett Dmitrije mellett.